

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

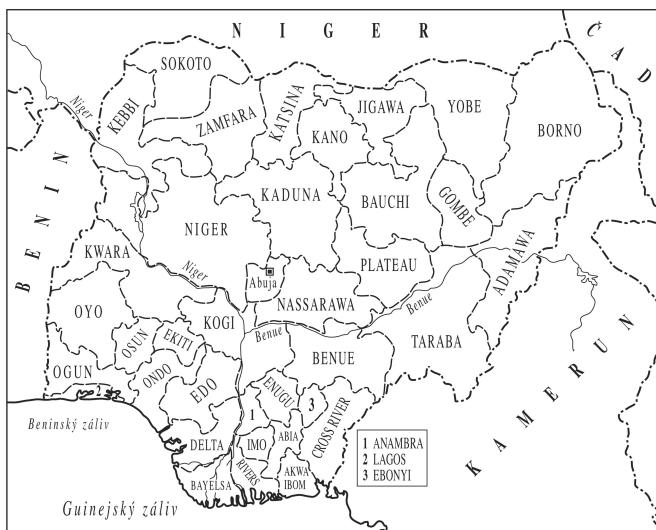
NIGÉRIE

Vladimír Klíma

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Nigérie

VLADIMÍR KLÍMA

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2003

© PhDr. Vladimír Klíma, CSc., 2003
© Libri, 2003

ISBN 80-7277-199-X

Obsah

Úvod	7
Stoletý název	7
Jednota v rozmanitosti	7
Předkoloniální období	9
Nejstarší dějiny	9
Otazníky etnogeneze	10
Jižní státy	11
Tradiční náboženství	13
Otrokářství	14
Džihád	17
Zákaz obchodu s otroky	18
Krise na jihu	20
Koloniální období	23
Britové na cestě ke koloniálnímu záboru Nigérie	23
Mezi světovými válkami	28
Panafrický ideál	31
Ústavní reformy	33
Politické strany	35
Straničtí vůdci	40
Nezávislost	43
První republika	43
Politická krize v Západní oblasti	45
Kulturní život	46
Sčítání lidu (1962–1963)	50
Volby (1964–1965)	51
Ozbrojené síly	53
Vláda ozbrojených sil	55
První vojenský převrat (leden 1966)	55
Druhý vojenský převrat (červenec 1966)	58
Nové územní rozčlenění	61
Nigérie – nemilovaný obr	63
Vyhlášení Biafry	64
Jorubský postoj ke krizi	66
Občanská válka	68
Počátek občanské války	68

Pohledy na rozštěpení federace ze zahraničí	73
Krvavě obnovená jednotka	76
Mír, ropa a rozvoj	79
Cestou k usmíření	79
Klenot tropické Afriky?	81
Soumrak Gowonovy éry	82
Dvousetdenní vláda Murtaly Muhammeda	84
V pátek třináctého	86
Obasanjo poprvé v čele Nigérie	88
Druhá republika	91
Politické síly na prahu druhé republiky	91
Shagari v čele Nigérie	92
Vojáci znovu vládnou	100
Nový nástup ozbrojených sil	100
Střídání stráží	103
Svítání na lepší časy?	106
Muslimové a křesťané	107
Dramatický konec Babangidova období	109
Abacha u moci	112
Když se otvíraly cely	115
Třetí republika	117
Obasanjo se vrací (v civilu)	117
Zahraniční politika	119
Skeptici a optimisté	120
Česko-nigerijské vztahy	123
Chronologie od počátku 19. století	125
Přehled vedoucích představitelů Nigérie od získání nezávislosti	128
Bibliografická poznámka	129
Encyklopedické heslo	132
Základní informace pro české turisty	142
Důležité informace pro cesty do Nigérie	146
Zastupitelské úřady	146
Jazyková první pomoc	147

Úvod

Stoletý název

Nazvat rozlehlé západoafrické území „Nigeria“ prý napadlo koncem 19. století manželku britského vysokého komisaře (a později generálního guvernéra) George Fredericka Lugarda Floru. Ale kdo to může dokázat? Jisté je, že tento výraz se objevil v londýnském deníku *Times* v lednu 1897. Inspirovalo jej jméno dlouhé a mohutné řeky, která touto zemí protéká a ústí v rozlehlé deltě do Guinejského zálivu. Novotvar Nigérie se důsledně užíval ve 20. století a zřejmě se nadlouho udrží i v budoucnosti.

Jednota v rozmanitosti

Jsou jednotlivosti a podrobnosti ve vývoji Nigérie, jež patrně zaujmou málokoho. Jsou myslitelé, kteří usoudili, že s koncem studené války skončily dějiny. Zřejmě však neskončily a pravděpodobně nám přinesou leccos poučného a zajímavého. Ke starým událostem se občas vracíme i v současném světě klonů a mikročipů. Dnes a denně můžeme sledovat konfliktní prvky, jež dál štěpí lidstvo, i když pukliny třeba zejí trochu jinde než dřív. Člověk by chtěl všechno vysvětlit, ale bohužel se mnohdy spokojuje se zjednodušeným objasněním složitých problémů.

Další v dlouhé řadě prací o nigerijské historii ani tolik neusiluje o výčet detailů z minulosti jedné velké a těžce zkoušené země, jako o zamyšlení nad tím, že tyhle dějiny také dělali lidé. Bylo by snadné prostě konstatovat, že se na nigerijském údělu podepsalo tropické horko, blízkost moře nebo zas pouště, barva kůže, víra, podzemní i nadzemní bohatství, zlovyky a nevím co ještě. Do vnitřních záležitostí vzdálené země příliš nevidíme a hrozí nám, že špatně pochopíme motivaci osob či událostí. Ptejme se však, proč se zmiňované děje odehrály právě tam, právě tehdy a právě tak.

Náš přednostní zájem o novější a nejnovější dějiny neplyne jen z toho, že k nim máme k dispozici bohatší dokumentaci než ke starším vývojovým fázím, kdy v zemi převládala negramotnost. Na nigerijském příkladě se spíše pokoušíme sledovat dějinnotvorné síly, jež jsou ve veliké a lidnaté tropické zemi jakoby pod drobnohledem. Veliká země opravdu mívá veliké problémy.

Nigérii trefně vystihuje heslo „jednota v rozmanitosti“ (anglicky *Unity in Diversity*). Západoafrická federace s nejvyšším počtem obyvatel na kontinentě zůstává již přes sto let svázaná přírodní i umělou hranicí do jediného mohutného celku. A v něm se lidé liší odstínem pleti, náboženstvím, rodnou řečí, vzděláním, bohatstvím, vlivem i názory. Nigérii sjednocuje anglický jazyk. Není sice africký, ale je nepostradatelný jak uvnitř země, tak i ve styku s cizinou. V dnešní době, kdy si celý kontinent přeje konečně dospět k integraci, je nigerijská jednota důležitá nejen pro Nigerijce, nýbrž i pro Hospodářské společenství západoafrických států (ECOWAS). Jednota se stala tak trochu zaklínadlem právě ve federaci, jež hned tak nezapomene, že se ve druhé polovině 60. let na nějaký čas rozštěpila.

Nigerijská rozmanitost se stručně popsat nedá. Jezdci na savaně, rybáři na moři, na řekách i na jezeře, řezbáři ve stínu palem, pašeráci na horských stezkách, bankéři v mrakodrapch, pastevcí ženoucí ohromná stáda, bubeníci a tanečnice, profesori v klimatizovaných pracovnách, dřevorubci, obchodníci, obsluhy u ropných vrtů i v restauracích, školní mládež, ale i ozbrojení muži ve stejnokrojích, ženy připravující jídlo v hrncích postavených na otevřeném ohni... Mluvíme o tisíci tváří této země a určitě jich má víc. Nigerijské dějiny nejsou jen osudy panovníků, hnutí, stran či mocenských skupin, ale rovněž měnící se ekonomická realita a s ní proces, v němž se rodí kulturní hodnoty, které povznášejí, udivují i fascinují. Tak proč se na ně nepodívat třeba hned?

Předkoloniální období

Nejstarší dějiny

Vzácné archeologické nálezy svědčí o pozoruhodné vyspělosti nocké kultury, nazvané podle vesnice Nok v Joském pohoří. Rozvíjela se ve starověku (zhruba mezi rokem 900 př. Kr. a rokem 200 po Kr.). Zájem o ni odstartoval překvapivý nález terakotové hlavy opice (1936), který spolu s dalšími vedl k hledání souvislostí mezi nockou kulturou a mnohem pozdějším výtvarným uměním Jorubů v Beninu a v Ife. Archeologický průzkum stále pokračuje a přináší důkazy o vyspělosti středověkých umělců na území dnešní Nigérie.

Saové s doloženými výtvary doby železné a bronzové obývali území na jih od Čadského jezera a byli až v 8. století po Kr. podmaněni zaghavskými kočovníky, jejichž stát byl přímým předchůdcem středosúdánských říší Kánem a Bornu. Kánemský panovník z rodu Sefuwa, titulovaný *mai*, je zmíněn v díle arabského historika al-Jakúbího v 9. století. Příslušníci této dynastie stáli v čele Kánem a Bornu až do roku 1846.

Původně animistická říše Kánem se od 11. století pozvolna islamizovala a mohutněla na sever a severovýchod od Čadského jezera. Živý transsaharský obchod byl její hlavní hospodářskou oporou. Od konce 13. století a především ve 14. století začali její severní území ohrožovat nomádští Bulalové, a tak se v pozdním středověku těžiště Kánemu přesunulo na jihozápad od Čadského jezera do oblasti, kde rozkvetla říše Bornu zejména koncem 16. a 17. století, poté co panovník Idrís III. (vládnoucí v posledních třiceti letech 16. století) obnovil nadvládu nad ztracenými územími a připojil nová. Novověké období říše Kánem-Bornu navázalo na starou kanurijskou státnost. Panovník soustřeďoval ve svých rukou svrchovanou moc a sídlil ve městě N'gazargamu, jež mělo pro 200 000 obyvatel 4 mešity. Říše Kánem-Bornu vyvážela otroky, sůl, zbraně a koně. Na pouštní kraje od 17. století ovšem stále silněji dotírali Tuaregové a snažili se ovládnout karavanní cesty. Moc říše Bornu slábla

v 18. století, kdy jí přestaly odvádět daň hauské městské státy Katsina a Kano, jádra nové moci na severu.

Na západ od Kánem-Bornu sílily hauské městské státy (Kano, Zaria, Katsina aj.), jejichž kroniky dokládají vývoj od 14. století. Vládcí pozdějších emirátů (a sultanátů) přijali islám v 15. století. Často odůvodňovali územní expanzi šířením nové víry. Dostávali se občas i do vzájemných střetů. Až do pádu Songhaje, mocné říše západního Súdánu (11.–16. století), se cítili ohrožení ze západu. Proto svá centra opevňovali hradbami, z nichž se zbytky dodnes zachovaly.

Městský stát Gobir popsal arabský cestovatel Ibn Battúta roku 1353. Dosvědčil například spojení světské a duchovní moci v osobě zbožštěného panovníka. Roku 1526 pobýval v Kanu, Katsině, Zamfaře a Zarii maghrebský cestovatel Leo Africanus, který charakterizoval silný songhajský tlak na hauská města. Po rozvrácení Songhaje (1591) směřoval do hauských městských států stále větší díl transsaharského obchodu, při němž se Hausové obohacovali jako prostředníci. Při cestách k severu dopravovali hlavně otroky, slonovinu a zlato, v opačném směru putovala hlavně sůl, látky a výzbroj. Oslabení výsadních obchodních pozic Hausů přinesl teprve pokles poptávky vlivem novověkého zásobování jhonigerijského pobřeží evropskými lodníky. První Portugalci přiváželi tkaniny a kovové zboží od sklonku 15. století. „Městu na lagunách“ (pozdějšímu důležitému přístavu) dali jméno Lagos. V 16. a 17. století připluli Francouzi, Holanďané i Angličané. A ti zemi silně poznamenali...

Otazníky etnogenexe

Vzhledem k vysokému počtu etnik a často zpochybňovaným hypotézám o jejich migracích v minulosti bývají učenci na rozpacích, mají-li přesněji určit, odkud se vzaly dosti mohutné populace na dnešním nigerijském území. V oblasti Sahary se postupně zhoršovaly životní podmínky. Na některé populace působil hrubý mocenský nátlak, a tak se dávaly do pohybu, aby si našly lepší sídliště. Osídlení nigerijského severu Hausy se spojuje s přesuny, které muselo v raném středověku vyvolat dobytí a obsazení Egypta a dalších severoafrických území Ara-

by. Podle všeho byly kmeny vytlačovány z Maghrebu a z horního Egypta k jihozápadu a jihu. Na formování dnešních Hausů měli zřejmě vliv Tuaregové, Berbeři a další saharské populace. Nově příchozí bývali někdy asimilováni těmi, kdo již na nigerijském severu sídlili.

Podle svého etnonyma měli již dávno pověst dovedných a obratných lidí Jorubové, kteří se na nigerijský jihozápad přesunuli snad až z Nubie nebo z horního Egypta. Podle některých hypotéz mohli být Jorubové příbuzní Etrusků nebo Židů, ale přesvědčivé důkazy pro to nejsou. Již před více než tisíci lety vynikali mimořádnou technickou dovedností při lití bronzů a jeho uměleckém tvarování. Využití ohně a železa hraje významnou roli v jorubské mytologii. Pozdější jorubské migrační vlny mohlo vyvolávat šíření islámu, jemuž Jorubové dlouho vzdorovali. Ještě před sto lety se přidržovali vlastního tradičního náboženství s rozvinutým panteonem. O hauském a jorubským národě se tu podrobněji nezmiňuji jen pro jejich početnost, ale především pro jejich schopnost ovládat rozsáhlé území a budovat města. Z nich pak Hausové i Jorubové organizovali říše, jejichž vojenská moc naháněla sousedům strach.

Jižní státy

Na jihozápadě a jihu nynější Nigérie se táhl široký pás lesního porostu, který se jen postupně ztenčoval, jak se lidé snažili budovat trvalá sídla. Odedávna tam živil lidi lov a rybolov. Stromy a keře musely ustupovat, neboť houstnoucí obyvatelstvo záhy přešlo k usedlému, byť nepříliš produktivnímu zemědělství. Archeologové mají zemi Jorubů v oblibě, neboť se v ní setkávají s významnými pozůstatky středověkých jorubských států lesního pásma. Mytický prapředek Jorubů Oduduwa prý přivedl Joruby do posvátného města Ife, odkud se mnoho obyvatel (mezi 11. a 14. stoletím) přesouvalo do Oja. Ile-Ife dodnes zůstalo střediskem jorubského duchovního života.

Odtud se přeneslo mocenské těžiště do města Ojo, které leží rovněž v jihozápadní Nigérii. Vládci Jorubů (*alafin*, *oba*) se museli radit se staršími a nedosahovali autokratické moci muslimských panovníků výše zmíněných říší nigerijského severu a severovýchodu (emírů a sultánů). Zato nejvyšší duchovní

autorita Jorubů – *oni* z Ife – si uchovává svou váhu dodnes. Jorubské státy zůstávaly dlouho polyteistické a vynikly uměleckými plastikami z bronzu a ze slonoviny. Územní expanzí ohrožovala říše Ife na západ od ní ležící dahomské království v dnešním Beninu. Obzvláště ostré boje s adžaskými silami se rozpoutaly koncem 17. a v první polovině 18. století.

Další jorubský stát Ijebu ležel jižně od Ojoské říše a měl v čele dynastii, která rovněž pocházela z Ile-Ife. Obchod s otroky byl samozřejmostí v 18. století, kdy mezi panovníky říší docházelo k tvrdým bojům. Stát Ijebu se musel smířit s tím, že jeho jižní kraje byly podřízeny říši Beninu. Na rozdíl od poměrů na jihu a jihovýchodě nynější Nigérie, kde dlouho převládala vesnická občina, měl jihozápad již v předkoloniálním období řadu poměrně velkých měst. Lagos byl znám již od 15. století, ale nestal se součástí Ojoské říše. V 16. století na něj uplatňoval nárok Benin, kterému se později podařilo opanovat území na východ od Oja. V celé oblasti existovaly i drobnější a pomíjivější mocenské útvary, které by se snad daly odbýt stručným výčtem. V rozvoji státnosti a společenské organizace na nigerijském jihu dospěli nejdál Jorubové.

Jorubský polyteistický panteon se vyznačoval výraznou specializací bohů, i když mýty a kosmogonie okolních etnik jsou rovněž barvité. Kromě stvořitele měli Jorubové boha moře, hromovládce, boha větru, bohyni duhy, boha války a mnoho dalších nadpřirozených postav, které lidová obrazotvornost spojovala někdy i s konkrétními historickými panovníky. Spojení panovníka s mýtem legitimizovalo jeho postavení, propůjčovalo mu posvátnost a upevňovalo kázeň: panovník má nadpřirozenou moc. Náčelníci a kouzelníci odjakživa udržovali a šířili úctu k animistickým kultům.

Agresivní chování vůči sousedům charakterizovalo starobylou říši Benin, která se rozkládala na území jižní Nigérie u Beninského zálivu v prostoru mezi říší Ojo a dolním tokem řeky Nigeru. (Po vyhlášení nezávislosti jméno Benin převzala republika Dahome, kde dosud žije mnoho Jorubů. Milovníci starých map vědí, že mezi ústím Volty a ústím Nigeru do moře se dlouho mořské pobřeží nazývalo Otročí.) Stará říše Benin rozkvetla nejvíce v 15. a 16. století. Sousedy Jorubů na pobřeží jsou edosky mluvící Biniové. Díky zeměpisné poloze své země

se záhy dostali do styku s prvními portugalskými námořníky (1472). Setkání bílých a černých vyvolalo asi údiv na obou stranách.

Portugalci přiváželi do západní Afriky lesklé a barevné ozdůbky, které domorodce zaujaly. Ale beninský *oba* prahnul hlavně po pokročilejších evropských zbraních. Asi před půltisíciletím opravdu nějaké získal za slib, že přijme katolickou víru. (Křesťanství je nejvíce rozšířeno na nigerijském jihu, zatímco sever federace zůstává už dvě stě let převážně muslimský.) V 16. století si Portugalsko s říší Benin vyměnilo vyslance. Zatímco Jorubové hledali zisky především ve vnitřních zdrojích, bohatství Beninu, říše s jediným větším městem, plynulo zvenčí, z obchodu s cizinci. Beninský panovník si uchovával zahraničně obchodní monopol, tedy především výsadní vývoz otroků.

S touto situací kontrastovaly iboské vesnice dále na východ, kde nijak nepokročila urbanizace ani centralizace moci. O vývoji Ibů a jejich sousedů se také zachovalo méně zpráv. I ústní podání nigerijského východu jsou mnohem chudší. Neprobíhaly tam ani srovnatelně intenzivní styky s bělochy, kteří by nám zanechali písemné informace. V zemi Ibů se nevyvinula ani vrstva domorodých boháčů, natož aristokracie. Proto také byla i po britském koloniálním záboru odmítána Ibům cizí, zvenčí vnášená mocenská hierarchie, odporující jejich tradicím. Ibové byli schopnější odolávat britskému tlaku ještě v prvních desetiletích 20. století. Když však potom získali evropský typ vzdělání, osvědčili v celonigerijském prostoru značnou mobilitu i vliv.

Tradiční náboženství

Na nigerijském jihu převládalo tradiční náboženství až do příchodu křesťanských misionářů (kolem poloviny 19. století). Podobně jako v jiných oblastech tropické Afriky se okrajově dochovaly domorodé kultury až do dnešní doby. Animisté věří, že nadpřirozenou božskou moc mají nejen zbožštělí předci, ale i některá (zejména totemová) zvířata, duchové řek, jezer, hor, skal, stromů atp. Vznik nebe, světa, lidstva a kmene vykládají barvitě mýty o činech (antropomorfních i zoomorfních) bohů

a bohyň. Styk s nimi mají zprostředkovávat kouzelníci, na něž se obvykle obrazení lidé v tísní.

Různé kmeny i jednotlivci se snažili zajistit úspěšný (rybo)lov, úrodu, plodnost či uzdravení zásahem nadpřirozených božských sil. Magicky údajně působí různé fetiše, nabývající výjimečné účinnosti šamanovým zařikáním. Kouzelník má podle tradice provádět obětní obřady, dávat lidem talismany a amulety a léčit je přírodními prostředky. Bylinkářství se stalo základem a podstatou tzv. zelené medicíny. Při porušení tabu, ze msty nebo k zastrašení se uplatňovaly praktiky černé magie s ničivým efektem. Přírodní léčitelství sloužilo těm, pro něž bylo a je moderní zdravotnictví těžko dostupné a příliš nákladné. Odedávna trvá (nejen) v Africe zájem o věštby.

Tradiční náboženství v Nigérii (i jinde) duchovně prosycuje venkovské slavnosti, obyčeje a lidovou tvořivost. Animističtí věřící odedávna poskytovali území na stavbu četných drobných svatostánků. Prvky staré víry se přenášely i do monoteistických konfesí. Zatímco na severu Nigérie se vyvíjel tzv. černý islám, křesťanství na jihu se místy afrikanizovalo nebo vstřebávalo pohanské prvky v afrokřesťanském sektářství.

Otroci z území dnešní Nigérie, kteří byli násilně odvlékáni na práci do Ameriky, nesli přes oceán víru, jež tam zanechala dodnes rozeznatelné stopy. V karibském prostředí i v Latinské Americe se kuriózně konzervovaly některé obřady a zvyky z Afriky. Příkladem může být kubánský kult *lukumí*, v němž se uchovala jorubština stará několik set let, haitský kult *vúdú* (původem z Dahome) aj. Černošské prvky poznamenaly a inspirovaly hudební, výtvarnou i slovesnou tvorbu v zámoří. Folklor ovlivnil samozřejmě i moderní nigerijskou kulturu, o které povím jen to nejzákladnější ve zvláštní subkapitole.

Otrokářství

Otroci se ve starých západoafrických (i jiných) říších bohužel stali „vývozním zbožím“. Poptávka po živé pracovní síle rostla především v období intenzivnějšího styku s Evropany. Hospodářsky nerozvinuté africké státy a obce měly relativní nadbytek zdatných pracovníků, které při hospodářské nerozvinutosti ani nestačily zaměstnat. Mnoho mužů bojovalo v mezietských

konfliktech. Nepřátelé, kteří přežili bitvy a upadli do zajetí, bývali zotročeni, prodáni a zahnáni do pevnostních žalářů u pobřežních přístavů. Tam už byly připraveny lodě Evropanů – Portugalců, Angličanů, Holanďanů, Španělů aj. –, aby dopravnou živý lidský náklad přes Atlantský oceán do Ameriky. Tam po vybití indiánských populací chyběly pracovní síly na těžkou plantážní či důlní práci. Obchod s otroky vynášel zisky jak africkým pohlavárům, tak evropským přepravcům. Nadlouho zpomalil hospodářský a sociální rozvoj v Africe.

Evropané se ani nemuseli snažit svádět boje ve vnitrozemí, kde je mohli ohrozit neznámí domorodci, zvířata či choroby. Špinavou práci za ně vykonali Afričané, kteří se ke svým druhům chovali stejně bezcitně jako bílí cizinci. Náčelníci byli Evropany vyzbrojováni a vybavováni, aby mohli zintenzivnit hony na lidi. Evropská technická vyspělost a mořeplavecká zkušenost přispěly k tomu, že se obchod s otroky stal masovým. Přitom se Evropané po staletí drželi hlavně u pobřeží Beninského zálivu ve svých opevněných faktoriích. S ubohými otroky zacházeli jako s dobyt看em. Nigerijský jih ztratil v 16.–18. století několik milionů zdatných mužů (v každém století). Tehdy byly osudně oslabeny západoafrické (i jiné tropické) země, které neodolaly náporu lépe vyzbrojených agresorů a nedokázaly náležitě rozvinout svůj tvůrčí potenciál.

Otrokářství vnášelo do Afriky demoralizaci, zničenost a anizozitu. Od obchodníků s otroky Afričané rádi přijímali alkohol a střelné zbraně, značně účinnější než oštěpy či luky a šípy. Do afrického prostředí, jednostranně závislého na tradičním léčitelství, pronikaly dosud neznámé choroby, s nimiž si domorodci nevěděli rady. Rostla sebevražednost mezi otroky, kteří trpěli nelidskými podmínkami při zdoluhavé lodní přepravě, především špatnou hygienou i stravováním. Aby bylo dost „lidského zboží“, dále se vyhrocovaly jinak zbytečné konflikty mezi etnickými skupinami, říšemi a městy. Tyto tragické střety posilovaly lačnost vládců po půdě a po daních. Mezikmenové války promarněly prostředky, jež by se byly daly využít na rozvoj místních společenství.

Dozvuky starých křivd, svárů a předsudků se odrážely v životě Afričanů ještě dlouho po politickém osamostatnění kolonií. Některá etnika byla nenáviděna pro kolaborantské chování